

Horváth Báborka doktoranda

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

*horvath.biborka97@gmail.com***FÖLDES BÉLA: A MAGYAR TÁRSADALOM SZÁMADÓJA ÉS
IGAZSÁGTARTÓJA****Absztrakt**

A tanulmány Földes Béla életét hivatott összefoglalni, kiemelve a bűnügyi statisztikával kapcsolatos munkásságát. Földes Béla élete és munkássága egy lenyűgöző utazás volt a 19. századi Lugostól egészen a második világháborúig, egy olyan zsidó család szülöttjeként, akinek szenvedélye a közgazdaságtan és statisztika felé terelte pályáját. Külföldi tanulmányai és tapasztalatai mély és tartalmas hatást gyakoroltak életművére.

Kulcsszavak: Földes Béla, statisztika, bűnözés, bűnözésföldrajz

1. Bevezetés

Az elismert közgazdász és egyetemi tanár rendszeresen publikált és aktívan részt vett a tudományos életben, tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának, sőt miniszterként is tevékenykedett. Munkássága széles skálán mozgott a gazdaságtörténettől a statisztika szinte minden területére, és nemzetközi szinten is elismert kutató volt. A tudományos munkájának fő célja azonban nem csupán a számok és adatok elemzése volt. Földes kritikusan szemlélte a statisztikai adatokat, rávilágítva azok hiányosságaira és torzításaira. Számára az emberi tényező mindig meghatározó volt a társadalmi jelenségek értelmezésében. Így Földes Béla élete és munkássága nem csupán a szenvedélyes kutatás szinonimája, hanem az igazságosság és társadalmi igazságérzet példaképe is.

2. Tanulmányai és az érdeklődésének kialakulása

Földes Béla életének és munkásságának lenyűgöző története 1848. szeptember 25-én kezdődött Lugoson, Krassó vármegyében. Weisz Béla néven látta meg a napvilágot, édesapja Weisz J.

János, édesanyja Nagel Jozefa volt. Zsidó családból származott, de élete során a közgazdaságtan és statisztika iránti szenvedélye formálta őt a legjobban (Kozák, 2013). Fiatal éveit Lugoson töltötte, majd később Temesvárott és Budapesten végezte gimnáziumi tanulmányait. Jogot kezdett tanulni Bécsben, ahol érdeklődése a nemzetgazdaságtan felé fordult, tanulmányai között pedig olyan neves oktatóktól merített, mint Stein Lőrincz (Lorenz von Stein) és Schäßfle Albert Eberhard Frigyes (Albert Eberhard Friedrich Schäßfle). A bécsi tanulmányai mellett végzett néhány szemesztert Budapesten és a németországi Lipcsében is, az utóbbiban többek között Wilhelm Georg Friedrich Roscher német közgazdász előadásait hallgatta. Későbbi nézeteire és munkásságára nagy hatással voltak a külföldi tanulmányai és az általuk szerzett tapasztalatok is (Kozák, 2013; Szinnyi, 1894).

3. Tudományos pályájának fejlődése

Hazatérve Magyarországra, rendszeresen publikált közgazdasági és közlekedési kérdésekről a napilapokban és a folyóiratokban. 1872-ben a Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatóhelyettesévé nevezték ki, ahol a fővárosi statisztika több fontos ágát szervezte (1. ábra).

1. ábra: Földes Béla

(<https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1203.html>)

1873-ban a Budapesti Tudományegyetemen megszerezte a jog- és államtudományi doktori oklevelet. Ugyanebben az évben a nemzetgazdaság- és pénzügytan tanárát helyettesítette a Budapesti Kereskedelmi Akadémián és egyúttal vezette az akkor szervezett Kereskedelem-történeti Tanszéket. 1874-ben a budapesti egyetemen magántanári képesítést nyert. 1876-ban a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara levelező tagjává választották. 1877-ben az Ausztriával kötendő kereskedelmi és vámszerződés tárgyalása alkalmával az akkori kereskedelmi miniszter megbízta, hogy dolgozzon ki egy szakvéleményt a témában. 1879-ben a Magyar Tudományos Akadémia Nemzetgazdasági és Statisztikai Bizottsága tagjává választották. Ugyanebben az évben a Nagyváradi Jogakadémiánál felérték tanárnak, de egy év múlva, 1880-ban elhagyta ezt a pozíciót és a Budapesti Kereskedelmi Akadémián a nemzetgazdaság- és pénzügytan rendes tanára lett, és még ebben az évben

megszerezte a Pesti Tudományegyetemen a magántanári képesítést is statisztikából. 1880-ba vendégelőadóként még külföldi egyetemekre is kapott meghívást (Kozák 2013; Szinnyei 1894). 1881-ben Lónyay Menyhért volt magyar miniszterelnök és a Magyar Tudományos Akadémia elnöke felszólítására átvette az MTA Nemzetközi Bizottságának előadói tisztét. Még ebben az évben megváltoztatta a nevét Weisz Béláról Földes Bélára. Egy évre rá, 1882-ben a Pesti Tudományegyetemen a statisztika nyilvántartások rendkívüli tanárává nevezték ki. 1883-ban a Magyar Tudományos Akadémia Nemzetgazdasági és Statisztikai Bizottsága jegyzőjévé választották. 1889-ben a Pesti Tudományegyetemen a statisztika nyilvántartások rendes tanárává nevezték ki, ahol 10 éven át vezette a tanszéket. Kautz Gyula volt egyetemi rektor elmenetele után pedig a helyére, a Nemzetgazdaság és Pénzügytan Tanszékére helyezték át. Később két ízben a jogi kar dékánja, 1917-ben pedig az egyetem rektora volt (Kozák 2013; Szinnyei 1894).

Földes Béla nem csak Magyarországon, de külföldön is elismert kutatónak számított. 1885-ben az ebben az évben alapított, holland székhelyű Institut International de Statistique (Nemzetközi Statisztikai Intézet), 1891-ben pedig a British Economic Association (Brit Közgazdasági Társaság) tagja lett. Ez idáig több nemzetközi kongresszuson is részt vett, mint például az 1872-ben tartott első poroszországi kongresszuson, az 1876-ban Budapesten tartott IX. Nemzetközi Kongresszuson, az 1880. jogászgyűlésen, az 1886. Nemzetközi Gazdakongresszuson, az 1891-es Londoni Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszuson és a Bécsben tartott Statisztikai Kongresszuson. Többször tett tanulmányi célból nagyobb utazásokat külföldön, mint például Német-, Francia- és Olaszországban is. Ezek az utazásokon szerzett tapasztalatai szintén hatással voltak a munkásságára (Kozák 2013; Szinnyei 1894).

1893. május 12-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, 1901-ben pedig rendes tagjává választotta. 1906 és 1918 között országgyűlési képviselő volt, közben 1917. augusztus 18-ától 1918. május 8-áig átmenetgazdasági tárca nélküli miniszteri tisztséget töltött be. 1920 után visszavonult a nyilvánosságtól, de tanulmányait és cikkeit ezután is publikálták. A statisztikával foglalkozó írásai jelentős adatbázist nyújtanak, mivel munkássága majdnem hét évtizedet ölelt fel, a dualizmus korai időszakától egészen a második világháború kitöréséig terjedő időszakban. 1923-ban a Magyar Statisztikai Társaság első belföldi tiszteletbeli tagjává, 1933-ban az MTA tiszteleti tagjává választották. 1945. január 18-án, 93 éves korában, a Szálasi-kormány alatt, a fővárosi zsidóság elkülönítésére létrehozott budapesti gettóban éhen halt, a gettó felszabadulásának napján (Kozák 2013).

4. Munkássága

Földes Béla munkássága sokoldalú volt. A Budapesti Szemle közgazdasági és statisztikai rovatának, és az „Értekezések a társadalmi tudományok köréből” című MTA-sorozatnak is szerkesztője volt. Földes tudományos tevékenysége a statisztikának szinte minden területére kiterjedt. Az I. világháború előtt az egyik tudományos mérföldköve volt a gazdaságstatisztikával foglalkozó „kvóta”-tanulmányok publikálása. Továbbá fontos tanulmányokat készített adó- és pénzügyi, valamint gazdaságpolitikai területeken, emellett pedig határozottan támogatta a független magyar jegybank létrehozását. Élen járt a történeti statisztika kidolgozásában, különösen a gabonaárak alakulásának és hatásainak elemzésével ért el kiemelkedő eredményeket a gazdaságtörténet terén. 1893–1894-ben jelent meg a Társadalmi gazdaságtan két kötete, amelyek Földes Béla egyik legkiemelkedőbb munkájának számítanak: I. A társadalmi gazdaságtan eleme, és II. A társadalmi gazdaságtan alkalmazott és gyakorlati tanai (Körmendi – Papi 1991).

Bár a közgazdasági és pénzügyi statisztikai munkássága kiemelkedő, jelentős szerepet játszott a magyarországi morálstatisztika meghonosításában is. 1889-ben jelent meg „A bűnügy statisztikája” című műve, amelyben elsők között figyelhető meg az a tudományos módszer, hogy a szerző az akkor még újnak számító témában a hiányos adatokat más forrásokkal és módszerekkel (pl. matematikai valószínűségszámítás, más típusú statisztikák, külföldi kriminológiai elméletek, saját feltevései) egészítette ki a teljes kép érdekében. Földes a morálstatisztikán nemcsak a deviáns viselkedések, mint például a bűnözés, a prostitúció, az alkoholizmus stb. elemzését értette, de hangsúlyozta a társadalmi élet pozitív oldalainak bemutatásának fontosságát, mint például a jótékonyegyletek, az árva- és szeretetházak, kisdédóvók és más „emberbaráti intézetek” működése (Perényi 2007).

5. Bűnügyi statisztikai kutatásai

Bűnügyi és társadalmi statisztikai munkáiból kitűnik, hogy jól ismerte a téma nemzetközi irodalmát, hiszen munkáiban gyakran idézi a korszak olasz, francia és német morálstatisztikai és kriminálpszociológiai munkáit, amelyeket külföldi útjai során ismert meg. Mivel a magyar statisztikai adatok általában hiányosak voltak, ezért fontos volt számára, hogy a hazai eredményeket nemzetközi eredményekkel hasonlítsa össze, a külföldi szakemberek elméleteit próbálta adaptálni Magyarországon. Például Georg von Mayr német morálstatisztikus munkásságát tanulmányozta annak érdekében, hogy feltérképezze, hogyan befolyásolja a hazai

gabonaárak változása a népességnövekedést és a bűnözést. Ennek ellenére kritikusan viszonyult a külföldi szerzők kutatási eredményeihez, például az olasz kriminológus, Cesare Lombroso kriminálantropológiai észrevételeit többször is megkérdőjelezte a saját szerzeményeiben (Perényi 2007).

Kriminológiai szempontból érdekelték például az elítélhetőség matematikai alapjai: egyik tanulmányában arra törekedett, hogy mérhetővé tegye az igazságosságot, azaz, hogy mekkora a valószínűsége van annak, hogy valakit igazságosan ítéljenek el a bíróságon. Eredményei szerint a statisztikai módszer sokkal megbízhatóbb, mint a matematikai valószínűségszámítás. Írásaiban mindig a statisztikai adatok hitelességével kapcsolatos módszertani nehézségeket tartotta szem előtt. Bár nem vette figyelembe annak a tényezőjét, hogy a statisztika mögött milyen hatalmi erők működnek, mégis szinte minden olyan problémára felhívta a figyelmet, ami egy bűnügyi statisztika elkészítésével összefüggésben merül fel. Rájött arra, hogy a bűnözés fogalma mindig az adott társadalomtól függ. Kiemelte, hogy egy feljelentés után számos olyan tényező akadhat, amely befolyásolhatja egy vizsgálat elindítását. Emellett felhívta a figyelmet a morálstatisztika hiányosságaira is, amelyek miatt nem lehet teljes véleményt formálni a társadalom erkölcsi állapotáról. Ezt meg is említi „A bűnügy statisztikája” című művében is. Ennek ellenére meg volt róla győződve, hogy a hiányos morálstatisztikai adatokból is jól ki lehet következtetni a különböző információkat a társadalmi problémákról. Földes felhívta a figyelmet arra is, hogy a statisztikai adatokból könnyen lehet helytelen következtetésekre jutni, különösen a bűnözés növekedésével kapcsolatos állítások esetében (Perényi 2007).

Földes bűnügyi statisztikai kutatásai kiterjednek többek között a bűnözők nemi arányára. Földes több olyan tényezőre hívja fel a figyelmet ezzel kapcsolatban, amit a statisztikai adatok nem tükröznek vissza. Ilyen például az, hogy a nők által elkövetett bűntettek nagyobb része nem derül ki, mivel ezek megszegyenítőek a családra, különösen a férjre nézve, így a család igyekszik ezeket a tetteket eltitkolni. A férfiakkhoz képest a női elkövetők kis számát az is magyarázhatja Földes szerint, hogy a bírók elnézőbbek a nőkkel szemben és hajlamosabbak lehetnek felmenteni a női vádlottakat. Az angol Royal Statistical Society lapban közölt kutatásában azt állapítja meg, hogy a nők munkába állásának nagyobb aránya negatív hatást gyakorol a bűnözés mértékére, azaz minél több nő kezd el dolgozni, annál nagyobb az esélye, hogy bűnt kövessenek el. Földes Béla emellett a házasság és a bűnözés összefüggéseit is vizsgálta. Eredményei szerint magasabb a házasság bűnözők száma, ugyanis az emberek abban az életkorban követik el a legtöbb bűnt, amikor már családostól (Perényi 2007).

Földes Béla kutatta a bűnügyi elkövetések földrajzi helyét és idejét, emellett pedig tanulmányozta a város-vidék viszonyt is, de a gyűjtött statisztikai adatok ebben az időben még nem voltak elégségesek ehhez a kutatáshoz, így Földes nem tudott specifikus következtetéseket levonni. Leginkább a gazdasági, társadalmi és műveltségi tényezőket emeli ki, amelyek befolyásolhatják a bűnözés mennyiségét, de emellett kutatta az évszakok, valamint az éghajlat befolyásoló hatásait is (Perényi 2007).

Földes szerint van kapcsolat a foglalkozás és az elkövetett bűntett között, de ez a kapcsolat nem mutat ok- okozati összefüggéseket. Elmélete alapján már maga a foglalkozás megválasztása is függ a személyiségtől, így a szakma csak egy jelzés, de nem oka a bűnözésnek. A szakmához szorosan kötődik az egyén gazdasági helyzete. A korabeli szakemberek úgy vélték, hogy a szegénység lehet az egyik legfőbb oka a bűntettek elkövetésének, Földes ezzel szemben úgy gondolta, hogy a vagyonosabb emberek ugyanúgy követnek el bűntetteket, mint a szegényebbek, csak az ő szerepük máshol mutatkozik meg a bűnözés szerkezetében. A műveltség, mint egy másik bűnözést befolyásoló tényező tekintetében Földes szerint a jobb iskolázottság növeli a bűntettek elkövetésének számát (Perényi 2007).

Földes foglalkozott a nemzetiségek és a bűnözés kapcsolatával is, és arra a következtetésre jutott, hogy Magyarországon a magyar nemzetiségűek követik el a legtöbb bűncselekményt, legkevesebbet pedig a németek. Földes felhívja a figyelmet az emberek asszimilációs képességére, amelynek mentén a statisztikai adatok mutathatnak hamis képet. Magyarországon sok nemzetiségű ember élt sok évszázadon át, amelynek következtében az egyes nemzetiségek sajátosságai beolvadtak a magyarságba (Perényi 2007).

Ezek alapján látható, hogy Földes Béla sokat foglalkozott a legkülönbözőbb statisztikai adatok elemzésével és értelmezésével. A külső befolyásoló tényezőknek kiemelkedő szerepet tulajdonított, hiszen ezeket tudta mérni statisztikailag, azonban mindig felhívta rá a figyelmet, hogy az adatok torzíthatnak, és nem szabad kizárólag ezekből levonni a végső következtetéseket. Földes szerint fontos szempont az emberi tényező is, hiszen hiába a külső körülmények, az egyén fogja meghozni a döntést. Az egyén által meghozott döntést pedig a statisztikai adatok nem mindig támasztják alá. Földes Béla nem csupán a statisztikai adatok elemzésére fókuszált, hanem szélesebb tudományos keretrendszerben gondolkodott. Fő célja a társadalmi rétegek közötti szakadék csökkentése és az egyenlőtlenségek mérséklése volt (Perényi 2007).

Összegzés

Földes Béla élete és munkássága egyedülálló példája a közgazdaságtan és a statisztika elkötelezett kutatójának. Zsidó családból származva, érdeklődése és szenvedélye a nemzetgazdaságtan és a statisztika felé formálta pályáját. Külföldi tanulmányai és tapasztalatai komoly hatást gyakoroltak munkásságára, amely szinte hét évtizedet ölelt fel, a dualizmus korától egészen a második világháború kitöréséig. Széleskörű és sokoldalú tevékenysége statisztikai területeken és a gazdaságtörténetben is lenyűgöző volt. A neves közgazdász és egyetemi tanár rendkívül aktív volt Magyarországon és külföldön egyaránt, részt vett számos nemzetközi kongresszuson, több tudományos szervezet tagja volt és számos fontos kinevezést tudhatott magáénak, mint például az MTA tagság vagy a miniszteri pozíció. Tudományos munkássága sokoldalú volt. Kritikusan szemlélte a statisztikai adatokat, felhívva a figyelmet azok hiányosságaira és torzításaira, illetve arra, hogy az emberi tényező is meghatározó a társadalmi jelenségek értelmezésében. Földes Béla élete és munkássága egyedi és inspiráló példa a szenvedélyes kutatás és társadalmi igazságosság iránti elkötelezettség szinonimájaként.

Felhasznált irodalom

Kozák Péter (2013): Földes Béla (www.nevpont.hu)

Körmendi Gábor – Papi Béla (1991): Földes Béla, 1848-1945, műveinek válogatott bibliográfiája. KSH

Perényi Roland (2007): A bűnügy statisztikája Magyarországon a „hosszú” XIX. században. Statisztikai Szemle, 85(6): 525-541.

Szinnyei József (1894): Magyar írók élete és munkái. Magyar Elektronikus Könyvtár

